

ԸՆԹԱՑԻԿ ՀԱՇՎԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Համաշխարհային տնտեսությունում վերջին տարիներին նկատվող զարգացումները որոշակիորեն նպաստում են տարբեր երկրների արտաքին տնտեսական կապերի զարգացմանը, որոնք ուղեկցվում են այդ երկրների միջև ապրանքների, ծառայությունների, մտավոր գործունեության օբյեկտների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժի ակտիվացմամբ:

Որպես կանոն, պետությունն իր անմիջական մասնակցությունն է ունենում արտաքին տնտեսական կապերի զարգացմանը: Արտաքին տնտեսական կապերի պետական կարգավորման համակարգը ձևավորելիս հաշվի են առնվում տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական, աշխարհագրական, պատմական և մի շարք այլ գործոններ:

Արտաքին տնտեսական կապերի պետական կարգավորման ժամանակակից համակարգերի հիմնական առանձնահատկություններից է դրանց համապարփակ նորմատիվաիրավական ապահովվածությունը: Գործուն օրենսդրական բազան երաշխավորում է պետական կարգավորման իրավական կայունություն: Ընդունվում են հատուկ օրենքներ, օրենսդրական ակտեր, որտեղ նշվում են գործադիր իշխանության մարմինների իրավասության շրջանակները, արտաքին առևտրային գործունեության մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները:

Սովորաբար, երկրի արտաքին առևտրային կապերը ձևավորվում են ելնելով տվյալ երկրի տնտեսական կայունացման ու զարգացման պահանջներից: Սովորաբար փոքր երկրներն իրենց առևտրային կապերը չեն կառուցում այլ երկրներում տնտեսական և քաղաքական ազդեցություն ունենալու համար, այլ ցանկանում են ստեղծել փոխադարձ շահերի վրա ձևավորվող հարաբերություններ:

Թեև շուկայական տնտեսությանն անցման փուլում նախկին խորհրդային հանրապետություններում, այդ թվում նաև Հայաստանում, արտաքին առևտրի պետական մենաշնորհը վերացավ, այնուամենայնիվ դրա պետական կարգավորումը, հատկապես արտահանման պետական խթանման առումով, օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է, քանի որ ձեռնարկությունների մեծ մասը չունի ինքնուրույն արտահանման փորձ և զգալի դժվարությունների է հանդիպում այդ ոլորտում:

Արտաքին առևտրային գործունեության պետական կարգավորման հիմնական նպատակները ներառում են երկրի տնտեսական անկախության, տնտեսական անվտանգության ապահովումը, տնտեսության զարգացման խթանումը, տեղական ապրանքների ու ծառայությունների մրցունակության բարձրացման աջակցությունը, ինչպես նաև համաշխարհային տնտեսությանն ազգային տնտեսության ինտեգրման արդյունավետ պայմանների ապահովումը:

Տնտեսական ինքնիշխանությունը նշանակում է պետական իշխանության ամբողջական հաստատում երկրի ներսում և պետության մասնակցությունը միջազգային տնտեսական հարաբերություններում:

Արտաքին առևտրային գործունեության պետական կարգավորման միջոցով ապահովվում է երկրի տնտեսական անվտանգությունը՝ ստեղծելով այնպիսի տնտեսական պայմաններ, որոնք երաշխավորում են սոցիալական, քաղաքական և պաշտպանական զարգացման բավարար մակարդակ և ներքին ու արտաքին հնարավոր սպառնալիքներից տնտեսական շահերի պաշտպանություն: Արտադրության կրճատման, ներդրումային և նորամուծական ակտիվության նվազման, գիտատեխնիկական ներուժի կորստի, պետական բյուջեի եկամտային մասի կրճատման, պետական պարտքի ավելացման և վճարային հաշվեկշռի վատթարացման հետևանքով առաջացած տնտեսական ճգնաժամային իրավիճակը լուրջ սպառնալիք է երկրի տնտեսական անվտանգությանը:

Պետության տնտեսական անվտանգությունն ուղղակիորեն կապված է վճարային հաշվեկշռի հետ: Վճարային հաշվեկշռի հավասարակշռման նպատակով պետությունը կարող է որոշում ընդունել ներմուծումը ժամանակավորապես սահմանափակելու մասին: Պետությունը կարող է երկրի տնտեսական անվտանգությունն ապահովել նաև այն ապրանքների արտա-

հանումը սահմանափակելու միջոցով, որոնց պահանջարկը մեծ է՝ ներքին շուկայում գոյություն ունի պակասուրդ:

Արտաքին առևտրային գործունեության պետական կարգավորման խնդիրներից է ներմուծման ապրանքային կառուցվածքի օպտիմալացումը: Դրան հասնելու համար պետությունը, որպես կանոն, իջեցնում կամ ամբողջությամբ վերացնում է երկրի տնտեսական զարգացման համար անհրաժեշտ ապրանքների ներմուծման մաքսատուրքերը և, միաժամանակ, բարձր մաքսատուրքեր է սահմանում հայրենական արտադրանքի հետ մրցակցող ապրանքների վրա:

Ազգային տնտեսության զարգացումը խթանելու կարևոր միջոց է օտարերկրյա մրցակցության ոչ ցանկալի ներգործությունից դրա պաշտպանության ապահովումը: Միջազգային շուկայում գոյություն ունեն համանման ապրանքներ մատակարարողներ, որոնցից շատերն իրենց արտադրանքի տեխնիկական պարամետրերով և արտադրության վրա կատարված ծախսերով զգալիորեն գերազանցում են հայրենական արտադրողներին: Այդ մասին է վկայում արտաքին առևտրային մրցակցության բարձր մակարդակը և գնային խտրականության առկայությունը ներքին և արտաքին շուկաներում: Տնտեսության զարգացման համար առավել նպատակահարմար է համահարթել գները, այլ ոչ թե կիրառել արգելակիչ միջոցներ:

Արտաքին առևտրային գործունեության պետական կարգավորման խնդիրներից է նաև հայրենական արտադրության մրցունակության բարձրացումը, որն ապահովելու համար պետությունը խթանում է նոր տեխնոլոգիաների ստեղծումը և յուրացումը:

Արտաքին առևտրային գործունեությունը կարգավորող օրենսդրական դաշտը պետք է խթանի համաշխարհային տնտեսության հետ երկրի տնտեսական կապերի ակտիվացումը: Այդ օրենսդրության զարգացման հիմնական ուղղվածությունը նրա ներդաշնակությունն ու միասնականությունն է՝ ընդունված միջազգային նորմերին համապատասխան: Միջազգային տնտեսական ինտեգրման գործընթացում պետությունն այլ պետությունների հետ ստեղծում է մաքսային միություններ, ազատ առևտրի գոտիներ, ստորագրում է համաձայնագրեր առևտրատնտեսական հարցերի կարգավորման, մաքսային ոլորտում համագործակցության ապահովման մասին:

Արտաքին առևտրային գործունեության պետական կարգավորումն իրականացվում է որոշակի սկզբունքներով, որոնք էլակետային կազմակերպամորմատիվային հիմնադրություններ են: Դրանք ապահովում են արտաքին առևտրային գործունեությունը կարգավորող օրենսդրության և քաղաքականության փոխկապվածությունը: Արտաքին առևտրային գործունեության պետական կարգավորման գործում առանձնահատուկ նշանակություն ունեն հետևյալ սկզբունքները.

1. *Երկրի ընդհանուր արտաքին քաղաքականության և արտաքին առևտրային քաղաքականության ներդաշնակությունը:* Արտաքին առևտրային քաղաքականությունը բխում է պետության արտաքին քաղաքականության նպատակներից ու պահանջներից և դուրս չի գալիս դրա սահմաններից: Այս հանգամանքով պայմանավորված՝ արտաքին առևտրի ոլորտում կայացվող կոնկրետ որոշումները համաձայնեցվում են արտաքին քաղաքականության ընդհանուր նպատակների հետ: Հնարավոր է, որ արտաքին քաղաքականության շահերը երկրորդ պլան մղեն արտաքին առևտրային որևէ գործարքի տնտեսական արդյունավետության նախադրյալները, օրինակ՝ որևէ երկրի հետ հարաբերություններում պետությունը կիրառելով միջազգային պատժամիջոցներ, կարող է դադարեցնել արտաքին առևտրային հարաբերությունները տվյալ երկրի հետ, որքան էլ այդ առևտրային գործարքը շահավետ լինի:

2. *Արտաքին առևտրային գործունեության պետական կարգավորման և դրա իրականացման վերահսկողության համակարգերի միասնականությունը:* Վերահսկողությունն արտաքին առևտրի պետական կարգավորման կարևոր գործառնություններից է, որն ապահովում է որոշումների կատարման և ստացվող արդյունքների ստույգությունը: Արտաքին առևտրային գործունեության վերահսկողությունն իրականացվում է երկրի գործադիր իշխանության մարմինների կողմից:

3. *Արտահանման վերահսկողության քաղաքականության միասնականությունը:* Արտահանման վերահսկողության համակարգը միջոցառումների ամբողջություն է, որոնք իրականացվում են գործադիր իշխանության մարմինների կողմից՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, զինամթերքի և ռազմական տեխնիկայի, առանձին տեսակի հումքի, նյութերի, սարքավորումների, տեխնոլոգիաների և գիտատեխնիկական տեղեկատվության արտահանման նկատմամբ: Այդպի-

սի քաղաքականության նպատակն է ազգային անվտանգության, քաղաքական, տնտեսական և ռազմական շահերի ապահովումը, ինչպես նաև զանգվածային ոչնչացման և այլ վտանգավոր զինամթերքի արտահանումը խոչընդոտելու վերաբերյալ պետության միջազգային պարտավորությունների կատարումը:

4. *Պետության մաքսային տարածքի միասնականությունը:* Մաքսային տարածքն այն վայրն է, որտեղ գործում է տվյալ պետության մաքսային օրենսդրությունը: Մաքսաիրավական կարգավորման համար կիրառվում է մաքսային սահման հասկացությունը, որն իրենից ներկայացնում է այն եզրերը, որոնք սահմանափակում են մաքսային տարածքը: Մաքսային սահմանն ընդգծում է տվյալ պետության մաքսային օրենսդրության գործողության տարածական սահմանները և առանձնացնում է մաքսային տարածքը մեկ այլ պետության մաքսային տարածքից: Այլ կերպ ասած, մաքսային տարածքը սահմանում է պետության մաքսային ինքնուրույն գործունեության ոլորտը: Մաքսային տարածքի միասնականության սկզբունքն ուղղված է արտաքին առևտրի և մաքսային անջատողականության առաջացման վերացմանը: Այն բացառում է ներքին մաքսային սահմանների առաջացման հնարավորությունը:

5. *Արտաքին առևտրային գործունեության պետական կարգավորման տնտեսական միջոցների առաջնայնությունը:* Արտաքին առևտրի պետական քաղաքականությունն իրականացվում է տնտեսական և վարչական մեթոդների կիրառմամբ՝ գործող օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ կարգավորելով արտաքին առևտրային գործունեությունը: Դրա համար պետությունը կիրառում է տարբեր գործիքներ՝ մաքսային սակագներ, ոչ սակագնային գործիքներ, ֆինանսաարժույթային կարգավորում, հակադեմպինգային և փոխհատուցման տուրքեր, արտաքին առևտրում առանձին ապրանքների գծով պետական մենաշնորհ, տեխնիկական արգելքներ, արտոնագրում և քվոտավորում:

Ջարգացման ներկա փուլում պետությունը ձգտում է արտաքին առևտրային գործունեությունը կարգավորել ոչ թե վարչական արգելքներով և սահմանափակումներով, այլ ստեղծելով բարենպաստ տնտեսական պայմաններ՝ արտաքին առևտրային գործունեություն իրականացնելու համար: Վարչական միջոցները կարող են օգտագործվել այն դեպքում, երբ տնտեսական միջոցներով անհնար է հասնել պետության առջև դրված նպատակներին:

6. *Արտաքին առևտրային գործունեության մասնակիցների հավասարությունը և նրանց նկատմամբ խտրականության կիրառման բացառումը:* Այս սկզբունքը նեղ իմաստով կապված է սահմանադրությամբ ամրագրված իրավահավասարության սկզբունքի և մասնավոր, պետական, համայնքային և սեփականության այլ ձևերի հավասարության ճանաչման ու պաշտպանության հետ: Հարկ է նշել, որ մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների հավասարության՝ սահմանադրությամբ ամրագրված սկզբունքը չի բացառում առանձին կատեգորիաների անձանց հատուկ իրավունքների, արտոնությունների և առավելությունների առկայությունը: Պետությունն արտաքին առևտրային գործունեության մասնակիցների միջև խտրականություն չի դնում:

7. *Արտաքին առևտրային գործունեության մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը պետության կողմից:* Պետությունն ապահովում է իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը: Եթե արտաքին առևտրային գործունեության մասնակիցները տուժել են պետության կիրառած միջազգային պատժամիջոցներից, ապա նրանք իրավունք ունեն իրենց կրած վնասները փոխհատուցել պետական բյուջեի միջոցների հաշվին՝ դատական կարգով: Եթե տվյալ երկրի քաղաքացիները տուժել են այլ պետության գործողություններից, ապա նրանց տնտեսական շահերը պաշտպանելու համար պետությունը կարող է իրականացնել պատասխան միջոցառումներ: Արտաքին առևտրի զարգացման տարեկան ծրագրերի հատուկ բաժինը պետք է ընդգրկի տվյալ պետության քաղաքացիների հանդեպ խտրականության և պարտավորությունների խախտման դեպքերի, ինչպես նաև ընդունված պատասխան միջոցառումների ցանկը:

8. *Արտաքին առևտրային գործունեությանը պետության չարդարացված միջամտության բացառումը, որն ամբողջությամբ վերցրած դրա մասնակիցներին և տնտեսությանը պատճառում է վնասներ:* ՀՀ սահմանադրությունը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի ազատորեն օգտագործել իր ունակությունները՝ ձեռնարկատիրական և օրենքով չարգելված այլ

տնտեսական գործունեություն իրականացնելու համար: Սա նշանակում է, որ պետության կողմից ընդունված օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի շրջանակներում արտաքին առևտրային գործունեության մասնակիցներն ունեն գործունեության լրիվ ազատություն: Արտաքին առևտրի ոլորտում ծագած հարաբերությունների կարգավորման համար կիրառվում են այնպիսի սկզբունքներ, որոնք ամրագրված են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում: Դրանք են՝ քաղաքացիական իրավահարաբերության սուբյեկտների իրավահավասարությունը, դրանց գործերին միջամտելու անթույլատրելիությունը, սեփականության անձեռնմխելիությունը, պայմանագրի ազատությունը, իրավունքների անարգել կատարման անհրաժեշտությունը, խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովումը, նրանց դատական պաշտպանությունը: Փաստորեն, պետության միջամտության հնարավորությունը, որպես այդպիսին, չի բացառվում: Վերոնշյալ սկզբունքը վերաբերում է պետության չարդարացված միջամտության դեպքերի բացառմանը:

Համաշխարհային շուկայում տարբեր երկրներ զբաղեցնում են տարբեր դիրքեր: Իր շահերի պաշտպանության համար յուրաքանչյուր երկիր այդ շուկայում վարում է ինքնուրույն արտաքին առևտրային քաղաքականություն, որն այլ պետությունների հետ առևտրային հարաբերություններում պետության կողմից իրականացվող նպատակաուղղված միջոցառումների ամբողջությունն է: Այդ քաղաքականության հիմնական նպատակներն են՝ տվյալ երկիրն աշխատանքի միջազգային բաժանման գործընթացի մեջ ընդգրկելը, արտահանման և ներմուծման հարաբերակցության բարելավումը և արտաքին առևտրի կառուցվածքի դրական փոփոխությունը: Արտաքին առևտրային քաղաքականության ուղղությունները երկուսն են՝ *ազատ առևտուր և հովանավորչություն*:

Ազատ առևտրի քաղաքականություն իրականացնելիս արտաքին առևտրի վրա պետության անմիջական միջամտությունը վերանում է, պետությունը կատարում է միայն կարգավորման գործառույթ: Սա չի նշանակում, որ պետությունն ընդհանրապես հրաժարվում է արտաքին տնտեսական գործունեության վրա ներգործելուց: Պետությունն այլ երկրների հետ պայմանագրեր կնքելու միջոցով իր երկրի տնտեսվարող սուբյեկտներին ապահովում է հնարավոր առավելագույն արտոնություններ: Այսպիսի քաղաքականությունը նպաստում է նաև երկրի տնտեսական բարեկեցության ավելացմանը, կայուն քաղաքական մթնոլորտի ձևավորմանը, որի արդյունքում պետությունները դառնում են ավելի փոխկապված, և պատերազմների վտանգն էապես նվազում է: Սակայն գործնականում այս քաղաքականությունը երբեք ոչ մի երկրում լիարժեք չի կիրառվել:

Իր զարգացման և կատարելագործման ճանապարհին է անցել նաև արտաքին առևտրային քաղաքականության մյուս ուղղությունը՝ հովանավորչությունը, որով ապահովվում է ազգային տնտեսության պաշտպանությունը օտարերկրյա մրցակցությունից: Այս դեպքում շուկայի սուբյեկտների ազատ գործողությունները բացառվում են: Համաշխարհային շուկայում առանձին երկրների տնտեսական ներուժի ու մրցունակության տարբերության պատճառով տնտեսվարող սուբյեկտների ազատ գործողությունները կարող են ձեռնառու չլինել զարգացող երկրներին: Հովանավորչությունը կարող է նպաստել երկրի տնտեսության նոր ճյուղերի զարգացմանը, արտադրության խթանմանը, զբաղվածության և պետական բյուջեի եկամուտների ավելացմանը, երկրի տնտեսական անվտանգության ապահովմանը, հատկապես կարճ ժամկետում: Սակայն այս քաղաքականության երկարաժամկետ կիրառումը տնտեսության մեջ նույնպես առաջացնում է լճացում, քանի որ արտադրությունը օտարերկրյա մրցակցությունից զերծ պահելու դեպքում նվազում է տեղական արտադրողների շահագրգռվածությունը՝ բարձրացնելու արտադրանքի տեխնիկական մակարդակը և արտադրության արդյունավետությունը: Բացի այդ, կարող են սրվել միջպետական հակասությունները և կրճատվել արտահանման ծավալները:

Հաճախ ազատ առևտրի և հովանավորչության քաղաքականության տարրերը կիրառվում են միաժամանակ՝ կախված տվյալ երկրի տնտեսական զարգացման մակարդակից և տնտեսության առջև դրված խնդիրներից:

Արտաքին առևտրի պետական կարգավորման նպատակներն ու սկզբունքները հասկանալու համար անհրաժեշտ է պարզաբանել նաև արտաքին առևտրի հիմնական տեսությունները և դրանց կիրառման հնարավորությունները:

ԸՆԹԱՑԻԿ ՀԱՇՎԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԴԱՎԻԹ ՎԼԱԴԻՄԻՐԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, տ.գ.դ.

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող

Համառոտագիր

Ներկայումս երկրի տնտեսական քաղաքականության էական բաղադրիչը համարվող վճարային հաշվեկշռի կարգավորման խնդիրը մանրակրկիտ և համակարգված հետազոտությունների դեռ չի ենթարկվել: Ավելին, անկախության երկու տասնամյակների ընթացքում վճարային հաշվեկշռի բացասական մնացորդը հիմնականում աճի միտում է դրսևորել, ինչը լուրջ խոչընդոտ կարող է դառնալ հանրապետության կայուն զարգացման համար: Հիշատակված խնդիրների լուծման անհրաժեշտությամբ և ուսումնասիրվածության ոչ պատշաճ մակարդակով էլ պայմանավորված է ներկայացվող հոդվածի բովանդակությունը:

Բանալի բառեր. շուկայական տնտեսություն, արտաքին առևտուր, պետական կարգավորում, տնտեսական անվտանգություն, ներմուծման սահմանափակություն, համաշխարհային տնտեսություն, վճարային հաշվեկշիռ, տնտեսական հարաբերություններ, մաքսային սակագին, մաքսային տարածք, հովանավորչական քաղաքականություն:

ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТЕКУЩЕГО СЧЕТА

ДАВИТ ВЛАДИМИРОВИЧ АРУТЮНЯН, д.э.н.

старший научный сотрудник Института экономики им. М. Котаняна НАН РА

Аннотация

В настоящее время проблема регулирования текущего счета платежного баланса, являющегося существенным компонентом экономической политики страны, пока еще не подверглась тщательному и систематизированному исследованию. Более того, за два десятилетия независимости проявилась тенденция роста отрицательного сальдо платежного баланса, что может стать серьезным препятствием для стабильного развития экономики республики. Необходимостью решения упомянутых проблем и недостаточным уровнем их исследования обусловлено содержание представленной статьи.

Ключевые слова: рыночная экономика, внешняя торговля, государственное регулирование, экономическая безопасность, ограничения на импорт, мировая экономика, платежный баланс, экономические отношения, таможенный тариф, таможенная территория, протекционистская политика.

ISSUES OF CURRENT ACCOUNT STATE REGULATION

DAVIT VLADIMIR HARUTYUNYAN, Doctor of Sciences (Economics)

Senior Research Associate, M. Kotanyan Institute of Economics

National Academy of Sciences, Republic of Armenia

Abstract

Currently, the issues of regulating the current account balance, one of the main components of the economic policy, haven't been yet well studies. Moreover, during two decades of independence, the deficit of the current account was growing, which could be a serious impediment to the sustainable development in the Republic. The article attempts to fill the gap, by proposing measures and steps to address these issues and carrying out a comprehensive study.

Keywords: Market economy, foreign trade, government regulation, economic security, import restrictions, global economy, balance of payments, economic relations, customs tariffs, customs territory, protectionism policy.